

Feministická kritika v divočině

Elaine Showalter

(1981)

Feminist Criticism in the Wilderness

přeložila Karolína Švíková

1. Pluralismus a feministické čtení

Ženy postrádají panenskou divokost
jsou jen prozíravé
v těsných horkých celách srdce se spokojí
se zaprášenou kůrkou.

LOUISE BOGAN, „Ženy“ („Women“)¹

V skvělém vtípném dialogu z roku 1975 Carolyn Heilbrun a Catharine Stimpson vytyčily dva póly feministické literární kritiky. První z těchto přístupů, samozvaně spravedlivý, rozčilený a kárající, přirovnaly ke Starému zákonu, „hledajícímu hříchy a chyby minulosti“. Druhý přístup, nestranný a hledající „požehnanou představivost“ přirovnaly k Novému zákonu. Došly k závěru, že oba jsou nezbytné, jelikož pouze Jeremiášové ideologie nás mohou vyvézt z „Egypta ženského poddanství“ do zaslíbené země humanismu.² Matthew Arnold byl také toho názoru, že literární kritici by mohli zahynout v divočině předtím, než dosáhnou zaslíbené země nestrannosti; Heilbrun a Stimpson byly neo–Arnoldovkyně, jak se patřilo na vyučující Kolumbijské univerzity a Barnard College. Ale pokud v roce 1981 feministické literární kritičky stále ještě bloudí divočině, jsme v dobré společnosti; jelikož, jak nám říká Geoffrey Hartman, *veškerá* kritika je v divočině.³ Feministické kritičky se možná leknou, že se nacházejí v této družině teoretických průkopníků, jelikož v americké literární tradici divočina bývá výhradně mužskou doménou. Mezi feministickou ideologií a liberálním ideálem nestrannosti se dosud rozkládá divočina teorie, ve které také musíme zdomácnět.

Až donedávna neměla feministická kritika teoretickou bázi; byl to empirický sirotek v teoretické smrti. V roce 1975 jsem byla přesvědčena, že žádný teoretický manifest nemůže odpovídajícím způsobem vysvětlit různorodé metodologie a ideologie, které se samy nazývají feministická čtení nebo psaní.⁴ V příštím roce pak Annette Kolodny přidala svůj postřeh, že se feministická literární kritika jeví „spíše jako soubor vzájemně zaměnitelných strategií než jako ucelená škola či sdílená cílová orientace“.⁵ Vyjádřené cíle se od té doby nijak významně

¹ Přebásnila Jiřina Zachová. (Pozn. editorky.)

² Carolyn G. Heilbrun a Catharine R. Stimpson, „Teorie feministické kritiky: dialog“ („Theories of Feminist Criticism: A Dialogue“, in *Feminist Literary Criticism*, ed. Josephine Donovan, Lexington, Ky., 1975), str.64. Tímto rozlišením se zabývám také v eseji „Pokus o feministickou poetiku“ („Towards a Feminist Poetics“, in *Women Writing and Writing about Women*, ed. Mary Jacobus, New York, 1979, str.22-41) (česky in Libora Oates-Indruchová, *Dívčí válka s ideologií: Klasické texty angloamerického feministického myšlení*, Praha: Sociologické nakladatelství, 1998, str. 209-34, přeložila Libora Oates-Indruchová; pozn. editorky); o řadě myšlenek vznesených v první části tohoto článku jsem již stručně pojednala této dřívější práci.

³ Hartman se ve své knize *Kritika v divočině (Criticism in the Wilderness*, New Haven, Conn., 1980) nezabývá žádnými kritičkami, nicméně popisuje ženského ducha, který nazývá „Múzou kritiky“: „spíše opatrovnice nežli Múza, podmračená dcera knih, které si již více nikdo nečte pod stromy a v polích“ (str. 175).

⁴ Viz můj článek „Literární kritika“ („Literary Criticism“, *Signs* 1, Winter 1975: 435-60.

⁵ Annette Kolodny, „Literární kritika“ („Literary Criticism“, *Signs* 2, Winter 1976: 420.

nesjednotily. Černošské kritičky protestují proti „hrobovému mlčení“ feministické kritiky o spisovatelkách černé pleti a třetího světa a požadují černošskou feministickou estetiku, která by se zabývala rasovou i sexuální politikou. Marxistické feministky se chtějí zaměřit na třídu společně s genderem coby rozhodné determinanty literární produkce.⁶ Literární historičky chtějí odhalit ztracenou tradici. Kritičky vyškolené v dekonstrukcistických metodologiích si přejí „syntetizovat literární kritiku, která je textová i feministická“.⁷ Freudovské a lacanovské kritičky chtějí teoretizovat o vztahu žen k jazyku a významu.

Prvotní překážkou při konstruování teoretického rámce feministické kritiky byla neochota mnoha žen omezit či ohraničit výrazové a dynamické počínání. Otevřenost feministické kritiky se obzvláště zamlouvala Američankám, které vnímali strukturalistické, poststrukturalistické a dekonstrukcistické debaty sedmdesátých let jako suché a falešně objektivní—ztělesnění zhoubného maskulinního projevu, ze kterého si mnoho feministek přálo uniknout. Když Virginia Woolf vzpomínala ve *Vlastním pokoji* (*A Room of One's Own*), jak jí byl zakázán vstup do univerzitní knihovny, symbolického útočiště mužského *logos*, moudře poznamenala, že i když je „nepříjemné stát před zamčenými dveřmi ... [je] možná ještě nepříjemnější být uzamčen uvnitř“.⁸ Obhájkyně antiteoretické pozice odvozovaly svůj původ od Virginie Woolf a dalších feministických vizionářek, jako Mary Daly, Adrienne Rich a Marguerite Duras, které zesměšňují sterilní narcisismus mužské vědy a oslavují šťastné vyloučení žen z jejího patriarchálního uctíváčství metody. Tak byla pro některé feministická kritika aktem odporu vůči teorii, konfrontací s existujícími kánony a soudy, což Josephine Donovan nazývá „negací v rámci fundamentální dialektiky“. Jak Judith Fetterley prohlásila ve své knize *Čtenářka na odporu* (*The Resisting Reader*), feministickou kritiku charakterizuje „odpor ke kodifikaci a odmítání předčasného ustanovení svých parametrů“. Se značnou sympatií jsem se v jiném článku zabývala podezřívavým přístupem k monolitickým systémům a odmítnutím vědátorství v literárních studiích, který zaujaly mnohé feministické kritičky. A tak zatímco vědecká kritika bojovala za svou očistu od subjektivnosti, feministická kritika usilovala o znovuprosazení autority prožitku.⁹

Nyní se ale jeví, že to, co vypadalo jako slepá ulička v teorii, bylo ve skutečnosti evolučním stádiem. Etiku pročitnutí následovala, přinejmenším na univerzitách, druhá fáze charakterizovaná obavami z izolace feministické kritiky od kritické komunity, která se čím dál více orientuje na teorii a stává se indiferentní k ženské literární tvorbě. Otázka, jak by se měla feministická kritika vymezit ve vztahu k novým kritickým teoriím a teoretikům, je příčinou ostrých debat v Evropě i ve Spojených státech. Nina Auerbach zaznamenala nepřítomnost dialogu a ptá se, zdali si za to má feministická kritika brát zodpovědnost:

---

⁶ K černošské kritice viz Barbara Smith, „Pokus o černošskou feministickou kritiku“ („Towards a Black Feminist Criticism“), *Conditions Two* 1 (1977): 25, a Mary Helen Washington, „Nové životy a nové spisy: černošské spisovatelky na konci sedmdesátých let“ („New Lives and New Letters: Black Women Writers at the End of the Seventies“), *College English* 43 (January 1981): 1-11. K marxistické kritice viz Marxisticko-feministický literární kolektiv, „Psaní žen“ („Women's Writing“), *Ideology and Consciousness* 3 (Spring 1978): 27, kolektivně sepsaná analýza několika románů psaných ženami z devatenáctého století, která dává stejnou váhu genderu, třídě a literární produkci jakožto textovým determinantám.

⁷ Margaret Homans, *Spisovatelky a poetická identita* (*Women Writers and Poetic Identity*), (Princeton, N.J., 1980), str.10.

⁸ Virginia Woolfová, *Vlastní pokoj* (Praha: Marie Chřibková, 1998), přeložil Martin Pokorný, str. 22. (Pozn. editorky.)

⁹ Donovan, „Poté: kritická revize“ („Afterward: Critical Revision“) *Feminist Literary Criticism*, str.74. Judith Fetterley, *Čtenářka na odporu: feministický přístup k americké fikci* (*The Resisting Reader: A Feminist Approach to American Fiction*), (Bloomington, Ind. 1978), str.viii. Viz můj „Pokus o feministickou poetiku“ („Towards a Feminist Poetics“), str.37-39 (v českém překladu str. 231-33—pozn. editorky). *Autorita prožitku* (*The Authority of Experience*) je titul antologie editované Lee Adwards a Arlyn Diamond (Amherst, Mass. 1977).

Feministické kritičky se zdají být obzvláště neochotné blíže se definovat nezasvěceným. V jistém smyslu se naše sesterství stává příliš mocné; jako myšlenkový proud je naše víra v sama sebe tak silná, že odmítáme komunikaci se sítěmi moci a vědecké vážnosti, o kterých říkáme, že je chceme změnit.¹⁰

Ve skutečnosti ale, spíše než by feministická kritika odmítala komunikaci s těmito sítěmi, promlouvala k nim přímo, a sice v jejich vlastních médiích: v časopisech *PMLA*, *Diacritics*, *Glyph*, *Tel Quel*, *New Literary History* a *Critical Inquiry*. Pro feministickou kritičku hledající osvětlení ale může už jen množství prohlášení být matoucím.

Existují dva rozdílné přístupy feministické kritiky a slučovat je (jak to činí většina komentátorů) znamená být neustále zaražený jejich teoretickými možnostmi. První přístup je ideologický; zajímá se o feministku coby *čtenářku* a nabízí feministická čtení textů, která se zabývají obrazy a stereotypy žen v literatuře, opomíjením a nepochopením žen kritikou, a ženou–jako–znakem v semiotických systémech. To ale není vše, co může feministické čtení nabídnout; může to být i osvobozující intelektuální počin, jak předkládá Adrienne Rich:

Radikální čtení (*critique*) literatury, vycházející z feministických pohnutek, zváží dané dílo především jako klíč k poznání toho, jak jsme žily a žijeme, jak nás učili si samy sebe představovat, jak nás náš jazyk uvěznil i osvobodil zároveň, jak je samotný akt pojmenovávání až doposud výsadním právem mužů, a jak můžeme začít vidět a pojmenovávat — a tudíž žít — nanovo.¹¹

Toto oživující setkání s literaturou, které budu nazývat *feministické čtení* či *feminist critique*, je v podstatě způsob interpretace, jeden z mnoha, který jakýkoliv složitý text umožní a dovolí. Je velice složité požadovat teoretickou ucelenost po činnosti, která je ve své podstatě tak eklektická a široce rozmanitá, přestože jakožto kritický přístup je feministické čtení určité velmi vlivné. Při volné hře na interpretačním poli však může feministické čtení pouze soutěžit s alternativními čteními, která v sobě mají vestavěnou zastaralost Buicků a ustupují stranou, jakmile novější čtení zaujmou jejich místo. Jak velmi sofistikovaná teoretická feministické interpretace Annette Kolodny připouští:

Vše, o co feministce jde, je její vlastní rovnocenné právo vysvobodit nové (a možná i odlišné) významy z těch stejných textů; a současně její právo zvolit si, které aspekty textu považuje za relevantní, protože, koneckonců, klade nové a jiné otázky. V tom procesu si pro svá čtení a čtecí systémy nenárokuje ani určitost ani strukturální úplnost, ale pouze jejich užitečnost pro rozpoznání konkrétních příspěvků ženy–jako–autorky, a jejich použitelnost pro pečlivé dekodování ženy–znaku.

Spíše, než by se Kolodny nechala odradit těmito omezenými ambicemi, shledává v nich šťastnou příčinu „hravého pluralismu“ feministické kritické teorie; pluralismu, o němž věří, že je „jediným kritickým postojem, který je v souladu se současným postavením šířeji pojatého ženského hnutí“.¹² Její feministická kritička obratně tančí po teoretickém minovém poli.

---

¹⁰ Nina Auerbach, „Feministická kritika pod drobnohledem“ („Feminist Criticism Reviewed“) in *Gender and Literary Voice*, ed. Janet Todd (New York, 1980), str.258.

¹¹ Adrienne Rich, „Když my mrtví procitneme aneb o psaní jako demystifikaci“ („When We Dead Awaken: Writing as Re-Vision), in *On Lies, Secrets, and Silence* (New York, 1979), str.35. Česky in *Aspekt* 1 (1995): 44–47, přeložila Pavla Buchtová—pozn. editorky.

¹² Annette Kolodny, „Tanec na minovém poli: několik postřehů k teorii, praxi a politice feministické literární kritiky“ („Dancing through the Minefield: Some Observations on the Theory, Practice, and Politics of a Feminist Literary Criticism“, *Feminist Studies* 6 (Spring 1980): 19,20. Úplnou teoretickou rozpravu k feministické hermeneutice Kolodny předložila ve svých esejích včetně „Několik poznámek k ‚feministické literární kritice‘“ („Some Notes on Defining a ‚Feminist Literary Criticism‘“), *Critical Inquiry* 2 (Autumn 1975): 75–92; „Mapa k novému čtení; aneb, Gender a interpretace literárních textů“ („A Map for rereading; or, Gender and the

I když si je Kolodny hluboce vědomá politických otázek, které jsou v sázce, a předkládá výtečné argumenty, nicméně mě nepřesvědčila, že feministická kritika by měla úplně opustit své naděje „na položení nějakého koncepčního modelu“. Pokud považujeme za náš kritický úkol interpretaci a reinterpetaci, musíme se spokojit s pluralismem coby naším kritickým stanoviskem. Pokud si ale chceme klást otázky ohledně procesu a obsahu psaní, a pokud se skutečně chceme definovat nezasvěceným, nemůžeme už v této rané fázi vyloučit možnost teoretického konsenzu.

Veškerá feministická kritika je v určitém smyslu revizionistická, zpochybňující adekvátnost přijatých konceptuálních struktur. Dokonce většina současné americké kritiky obecně se také prohlašuje za revizionistickou. Nejzajímavějším a nejzevrubnějším způsobem tento „revizionářský imperativ“ předložila Sandra Gilbert, která tvrdí, že největší ctižádostí feministické kritiky „je dekodovat a demystifikovat všechny skryté otázky a odpovědi, které vždy zastíňovaly souvislosti mezi textualitou a sexualitou, žánrem a genderem, psychosexuální identitou a kulturní autoritou.“¹³ Ve skutečnosti ale revizionářské feministické čtení napravuje a kompenzuje křivdu a je postavená na již existujících modelech. Nikdo zajisté nepopírá, že feministická kritika má ledacos společného s ostatními současnými kritickými postupy a metodologiemi a že nejlepší práce je ta, která je také nejlépe informovaná. Nicméně, feministická posedlost opravováním, upravováním, doplňováním, přezkoumáváním, zlidšťováním či dokonce napadáním mužské kritické teorie nás udržuje na ní závislé a brzdí náš pokrok k řešení našich vlastních teoretických problémů. „Mužskou kritickou teorií“ zde mám na mysli koncept tvořivosti, literární historie či literární interpretace zcela založený na mužské zkušenosti a předkládaný jakožto univerzální. Dokud budeme naše nejzákladnější principy hledat v androcentrických modelech—i když je poopravíme doplněním feministického referenčního rámce—nedozvíme se nic nového. A pokud je navíc tento proces tak jednostranný, že se kritici-muži chlubí svou nevědomostí o feministické kritice, je skličující nacházet feministické kritičky stále ještě toužící po uznání od „bílých otců“, kteří jim nenaslouchají a neodpovídají. Některé feministické kritičky si pustily do revizionismu, který je jakousi poctou; v *Diacritics* udělaly z Lacana muže pro dámy, a Pierra Machereye zase vmáčkly do takových tmavých uliček psýché, do kterých se Engels obával vstoupit. Podle Christiane Makward je problém ještě mnohem vážnější ve Francii než ve Spojených státech: „Jestli se zdá, že se neofeministické myšlení ve Francii zastavilo,“ píše, „je to proto, že stále čerpá z diskursu svých pánů učitelů.“¹⁴

Je nejvyšší čas, aby se feministická kritika rozhodla, zdali si mezi nábožným uctíváním a revizí můžeme nárokovat náš vlastní pevný teoretický terén. Když požadují feministickou kritiku, která bude opravdu zaměřená na ženy, nezávislá a intelektuálně ucelená, nemám tím v úmyslu schvalovat separatistické fantazie radikálních feministických vizionářek či vyloučit z našich kritických postupů rozmanitost intelektuálních nástrojů. Ale musíme se zeptat mnohem důkladněji na to, co se chceme dovědět a jak můžeme nalézt odpovědi na otázky, které vycházejí z *naší* zkušenosti. Nemyslím si, že feministická kritika může nalézt užitečnou minulost v androcentrické kritické tradici. Má se co naučit z ženských studií (*women's*

Interpretation of Literary Texts“), *New Literary History* (1980): 451-67; a „Teorie feministické kritiky“ („The Theory of Feminist Criticism“) (příspěvek přednesený na National Center for the Humanities Conference on Feminist Criticism, Research Triangle Park, N.C., March 1981).

¹³ Sandra M. Gilbert, „O co jde feministickým kritičkám?, aneb, Pohlednice ze sopky“ („What Do Feminist Critics Want?; či A Postcard from the Volcano“), *ADE Bulletin* (Winter 1980): 19.

¹⁴ Christiane Makward, „Být či nebýt ... feministickou mluvčí“ („To Be or Not to Be ... A Feminist Speaker“), in *The Future of Difference*, ed. Hester Eisenstein a Alice Jardine (Boston, 1980), str. 102. K Lacanovi viz Jane Gallop, „Muž pro dámy“ („The Ladies' Man“) *Diacritics* 6 (Winter 1976): 28-34; k Machereyovi viz Marxisticko-feministický literární kolektiv (Marxist-Feminist Literature Collective), „Ženská literární tvorba“ („Women's Writing“).

studies) spíše než z anglistiky (*English studies*) a z mezinárodní feministické teorie spíše než z dalšího semináře o dílech mistrů. Musí nalézt svůj vlastní předmět, vlastní systém, vlastní teorii a vlastní hlas. Jak píše Rich o Emily Dickinson ve své básni „Jsem v nebezpečí—Vážený Pane—“, („I Am in Danger—Sir—“), musíme se konečně rozhodnout pro debatu postavenou na našem a po našem.

2. Vymezení ženského: gynokritika a ženský text

Ženská literární tvorba je vždy ženská; nemůže být jiná než ženská; v tom nejlepším případě je nejženštější; jediná potíž je vymezit, co máme na mysli pod pojmem ženskost.

Virginia Woolf

Definovat praxi ženského psaní není možné; nikdy to nebude možné, neboť nikdy nebude možné *vytvořit teorii* praxe, uzavřít ji, zakódovat ji; to však neznamená, že praxe neexistuje.

Hélène Cixous, „Smích medúzy“ (*The Laugh of the Medusa*)¹⁵

Řekla bych, že v minulé dekádě tento proces vymezení ženskosti začal. Feministická kritika postupně přesunula svůj střed zájmu z revizionářských čtení na zevrubné zkoumání literatury psané ženami. Tento druhý způsob feministické kritiky studuje ženy *jako spisovatelky* a jeho předmětem jsou historie, styly, témata, žánry a struktury psaní žen; psychodynamika ženské tvořivosti, trajektorie individuálního či kolektivního ženského vývoje, a evoluce a zákony ženské literární tradice. Neexistuje žádný anglický termín k označení takového specializovaného kritického diskursu, a proto jsem vymyslela termín „gynokritika“. Na rozdíl od feministického čtení nabízí gynokritika mnoho teoretických možností. Když si vezmeme ženskou literární tvorbu jako náš primární předmět zkoumání, přinutí nás to udělat skok dopředu k nové koncepční perspektivě a redefinovat povahu našeho teoretického problému. Tím přestává být ideologické dilema usmiřování revizionářských pluralismů a stává se jím základní otázka odlišnosti. Jak můžeme konstituovat ženy jakožto odlišnou literární skupinu? V čem tkví *odlišnost* psaní žen?

Myslím, že Patricia Meyer Spacks byla první vědecká kritička, která popsala tento posun z androcentrické ke gynocentrické kritice. V *Ženské imaginaci* (*The Female Imagination*, 1975) poukázala na to, že jen málo feministických teoretiček se zabývalo ženskou literární tvorbou. Když hovoří o spisovatelkách, Simone de Beauvoir v *Druhém pohlaví* (*The Second Sex*) „jakoby neustále měla a priori tendenci brát je méně vážně nežli jejich mužské protějšky“, Marry Ellmann v *Přemýšlení o ženách* (*Thinking about Women*) charakterizovala ženský literární úspěch jakožto únik z kategorií ženství, a podle Spacks se Kate Millett v *Sexuální politice* (*Sexual Politics*) „jen pramálo zajímá o spisovatelky písíci beletrie.“¹⁶ Obsáhlá studie Spacks byla počátkem nového období feministické literární historie a kritiky, které se znovu a znovu táže, v čem tkví odlišnost ženské literární tvorby; jak samotné ženství utváří ženský tvůrčí výraz. V knihách, jako jsou *Literátky* (*Literary Women*, 1976) od Ellen Moers, moje *Jejich vlastní literatura* (*A Literature of Their Own*, 1977), *Ženská beletrie*

¹⁵ Česky Hélène Cixous „Smích medúzy“, *Aspekt* 2-3 (1995): 12-19, přeložila Hana Hájková. Překlad citátu odtud, str. 15. Francouzský originál „Le rire de la Méduse“, *L'arc* 61 (1975): 39-54. (Pozn. editorky.)

¹⁶ Patricia Meyer Spacks, *The Female Imagination* (New York, 1975), str. 19, 32.

Z citovaných knih česky vyšlo: Simone Beauvoirová, *Druhé pohlaví: výbor* (Praha: Orbis, 1966), přeložil Josef Kostohryz; Kate Millett, „Sexuální politika“ (úryvek), in Libora Oates-Indruchová, ed., *Dívčí válka s ideologií: Klasické texty angloamerického feministického myšlení* (Praha: Sociologické nakladatelství, 1998), str.69-88, přeložila Pavla Slabá—pozn. editorky.

(*Woman's Fiction*, 1978) od Niny Baym, *Bláznivka v podkroví* (*The Madwoman in the Attic*, 1979) od Sandry Gilbert a Susan Gubar a *Spisovatelky a poetická identita* (*Women Writers and Poetic Identity*, 1980) od Margaret Homans, a ve stovkách článků a konferenčních příspěvků se ženská tvorba prosadila jako ústřední předmět feministického literárního bádání.

Tento posun ve zdůrazňování se projevil také v evropské feministické kritice. Doposud většina komentářů k diskursu francouzské feministické kritiky zdůrazňovala její zásadní odlišnost od empirické americké orientace a neznámého intelektuálního ukotvení v lingvistice, marxismu, neo–freudovské a lacanovské psychoanalýze a derridovské dekonstrukci. Nicméně, i přes tyto odlišnosti mají nové francouzské feminismy mnoho společného s radikálními americkými feministickými teoriemi, co se týče intelektuálních afiliací a rétorické ráznosti. Pojem *écriture féminine*, vepsání ženského těla a ženské odlišnosti do jazyka a textu, je významná teoretická formulace ve francouzské feministické kritice, přestože popisuje utopickou možnost spíše než literární postup. Hélène Cixous, jedna z hlavních obhájkyní *écriture féminine*, připustila, že „dosud, až na několik málo výjimek, neexistuje způsob psaní, který by vpisoval ženskost“, a Nancy Miller vysvětluje, že *écriture féminine* „upřednostňuje textualitu avantgardy, literární produkci konce dvacátého století, a proto je zákonitě nadějí, pokud ne vzorem, pro budoucnost.“¹⁷ Nicméně, koncept *écriture féminine* nabízí přístup k psaní žen, který znovuprosazuje *hodnotu* ženského a jako teoretický projekt feministické kritiky identifikuje analýzu odlišnosti. Překlady důležitých prací Julie Kristevy, Hélène Cixous a Luce Irigaray a výtečné sbírky *Nové francouzské feminismy* (*New French Feminisms*) v posledních letech mnohem lépe zpřístupnily francouzskou kritiku americkým feministickým badatelkám.¹⁸

Anglická feministická kritika, která pracuje s francouzskou feministickou a marxistickou teorií, ale je tradičně orientována spíše na textovou interpretaci, také posouvá svůj střed zájmu na psaní žen.¹⁹ V každé zemi je důraz trochu někde jinde: anglická feministická kritika, v zásadě marxistická, klade důraz na útlak (opresi); francouzská feministická kritika, v zásadě psychoanalytická, zdůrazňuje potlačení (represi); americká feministická kritika, v zásadě textová, zdůrazňuje výraz (expresi). Nicméně, všechny se staly gynocentrickými. Všechny usilovně hledají terminologii, která by vymanila ženské ze stereotypního spojování s méněcenným.

Definovat jedinečnou odlišnost psaní žen, jak Woolf a Cixous připomínají, určitě představuje zrádný a náročný úkol. Je odlišnost záležitostí stylu? Žánru? Zkušenosti? Anebo se vytváří v procesu čtení, jak tvrdí některé textové kritičky? Spacks nazývá odlišnost psaní žen „delikátní divergencí,“ a potvrzuje tak jemnou a nepochybitelnou povahu ženského způsobu psaní. A přece nás delikátní divergence ženského textu vyzývá, abychom reagovaly stejně delikátně a precizně na malé, ale zásadní odchylky, kumulativní váhu zkušenosti a vyloučení, jíž se vyznačuje historie ženské literární tvorby. Předtím, než se můžeme pustit do mapování této

¹⁷ Hélène Cixous, „The Laugh of the Medusa“, přelož. Keith a Paula Cohenovi, *Signs* 1 (Summer 1976): 878. Překlad citátu z českého překladu Hélène Cixous, „Smích medúzy“, *Aspekt* 2-3 (1995):13, přeložila Hana Hájková. Nancy K. Miller, „Zvýraznění autorka: zápletky a možnosti v ženské beletrii“ („Emphasis Added: Plots and Plausibilities in Women's Fiction“), *PMLA* 96 (January 1981): 37.

¹⁸ Pro přehled viz Domna C. Stanton, „Jazyk a revoluce: frankoamerické roz-spojení“ („Language and Revolution: The Franco-American Dis-Connection“) in *Future of Difference*, str. 73-87, a Elaine Marks a Isabelle de Courtivron, eds., *Nové francouzské feminismy* (*New French Feminisms*) (Amherst, Mass., 1979); všechny další odkazy na *Nové francouzské feminismy*—zkráceně NFF—budu dále uvádět se jménem překladatelky v závorce v textu.

¹⁹ Mezi dvě hlavní práce patří manifest Marxisticko-feministického literárního kolektivu (Marxist-Feminist Literature Collective), „Ženská literární tvorba“ („Women's Writing“) a sborník přednášek přednesených na Oxfordské univerzitě o ženách a literatuře, *Píšící ženy a psát o ženách* (*Women Writing and Writing about Women*), ed. Jacobus.

historie, musíme ji odhalit, trpělivě a důsledně; naše teorie musí být pevně ukotveny v četbě a výzkumu. Prořednictvím gynokritiky máme totiž příležitost dozvědět se něco pevného, trvalého a reálného o vztahu žen k literární kultuře.

Současné teorie psaní žen používají čtyři modely odlišnosti: biologický, lingvistický, psychoanalytický a kulturní. Každý z nich se snaží definovat a rozlišit kvality žensko-pisovatelky a ženského textu; každý model také představuje určitou školu gynocentrické feministické kritiky s vlastními oblíbenými texty, styly a metodami. Vzájemně se překrývají, ale jsou zhruba posloupné ve smyslu, že každý zahrnuje ten předchozí. Pokusím se nyní roztrždit různé terminologie a východiska těchto čtyř modelů odlišnosti a zhodnotit jejich užitečnost.

3. Psaní žen a ženské tělo

Více těl—více psaní.

Cixous, „Smích medúzy“²⁰

Organická či biologická kritika je nejkrajnější proklamací *genderové* odlišnosti, textu nesmazatelně poznamenaného tělem: anatomie je textovost. Biologická kritika je také jednou z nejvíce „vědmovských“ a znepokojivě komplikovaných teoretických formulací feministické kritiky. Prosté odvolávání se na anatomii totiž riskuje návrat k vulgárnímu esencialismu, falickým a ovarijním teoriím umění, které utlačovaly ženy v minulosti. Viktoriánští lékaři věřili, že ženské fyziologické funkce odčerpávají dvacet procent tvořivé energie z mozkové činnosti. Viktoriánští antropologové věřili, že přední laloky mužského mozku jsou těžší a rozvinutější než ženské a že tudíž ženy jsou inteligenčně podradnější.

I když feministická kritika odmítá prisuzování biologické podradnosti v pravém smyslu slova, některé teoretičky, jak se zdá, připouštějí *metaforické* důsledky ženské biologické odlišnosti na psaní. Například v *Bláznivce v podkroví* strukturuje Gilbert a Gubar svou analýzu ženské literární tvorby kolem metafor literárního otcovství. „V patriarchální západní kultuře,“ říkají, „... autor článku je otcem, předkem, zploditelem, estetickým patriarchou, jehož pero je nástrojem plodivé síly stejně jako jeho penis.“ Dále tvrdí, že jelikož ženy postrádají falickou autoritu, jejich psaní je hluboce poznamenáno úzkostí z této odlišnosti: „Jestliže je pero metaforickým penisem, z jakého orgánu mohou ženy plodit texty?“²¹

Na tuto řečnickou otázku nenabízí Gilbert a Gubar žádnou odpověď, nicméně je to závažná otázka značné části feministického teoretického diskursu. Kritičky, které podobně jako já protestují proti takové zásadní analogii, by mohly odpovědět, že ženy plodí články z mozku nebo že textový editor blízké budoucnosti se svými kompaktně kódovanými mikročipy, vstupy a výstupy, je metaforickým lůnem. Metafora literárního otcovství, jak poznamenala Auerbach ve své recenzi *Bláznivky*, opomíjí „stejně bezčasové a, pro mě, ještě více utlačovatelské kladení metaforického rovnítka mezi literární tvořivost a porod.“²² Metafory literárního *mateřství* zajisté převládaly v osmnáctém a devatenáctém století; proces literární tvorby je analogicky mnohem podobnější těhotenství, porodním bolestem a porodu než

²⁰ Hélène Cixous „Smích medúzy“, *Aspekt* 2-3 (1995): 16, přeložila Hana Hájková. Překlad citátu odtud. (Pozn. editorky.)

²¹ Gilbert a Gubar, *Bláznivka v podkroví: Spisovatelky a literární imaginace devatenáctého století (The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*, New Haven, Conn., 1979), str.6,7; veškeré další odkazy k této práci budou následně uvedeny v závorce v textu.

²² Auerbach, recenze *Bláznivky (Madwoman)*, *Victorian Studies* 23 (Summer 1980): 506.

oplodnění. Například když Douglas Jerrold popisoval Thackerayho plány na *Henryho Esmonda*, žoviálně poznamenal: „Už jste asi slyšeli, že Thackeray čeká dvacet dílů a pokud se nepřepočítal ohledně načasování, první díl by se měl narodit o vánocích“.²³ (Jestliže psaní lze metaforicky vyjádřit jako porod, z jakého orgánu plodí své texty muži?)

Některé radikální feministické kritičky, hlavně ve Francii, ale také ve Spojených státech, trvají na tom, že musíme tyto metafory chápat více než jen jako hravé; že musíme znovu vážně promyslet a předefinovat biologickou rozdílnost a její vztah k ženské celistvosti. Tvrdí, že „psaní žen vychází z těla, že naše pohlavní rozdílnost je také naším zdrojem.“²⁴ V knize *Zrozeny z ženy (Of Woman Born)* vysvětluje Rich své přesvědčení, že

ženská biologie ... má daleko více zásadních důsledků, než kolik jsme dosud mohly docenit. Patriarchální myšlení vymezilo ženskou biologii jen vlastní úzkou specifikací. Feministická vize ucouvla před ženskou biologii z těchto důvodů; jsem ale přesvědčená, že začne nahlížet naší tělesnost spíše jako zdroj než jako údel. Abychom žily plně lidský život, musíme mít nejen *kontrolu* nad našimi těly, ... ale musíme se také přiblížit celistvosti a resonanci naší tělesnosti; tělesnému základu naší inteligence.²⁵

Feministická kritika psaná z biologické perspektivy všeobecně zdůrazňuje důležitost těla coby zdroje obraznosti. Například Alicia Ostriker je toho názoru, že současné americké básnířky užívají otevřenější, pronikavější anatomickou obraznost než jejich mužské protějšky, a že tato naléhavá řeč těla odmítá falešné transcendentno, kterého lze dosáhnout jen za cenu odmítnutí fyzická nahota, pro Whitmana a další básnířky tak mocný poetický symbol autentičnosti, měla velmi odlišné konotace pro Dickinson a její následovnice, které spojovaly nahotu se zpředmětněným nebo sexuálně exploatovaným ženským aktem a které naopak volily ochranné obrazy obrněného já.²⁶

Feministická kritika, která se sama pokouší být biologickou a psát z těla kritičky, je intimní, konfesní, často novátorská, co se týče stylu i formy. „Přepírání krve“ („Washing Blood“), úvod Rachel Blau DuPlessis ke zvláštnímu vydání *Feministických studií (Feminist Studies)* na téma mateřství, postupně v krátkých lyrických odstavcích popisuje její vlastní prožitek adopce dítěte, líčí její sny a noční můry a zamýšlí se nad „ozdravným sjednocením těla a ducha, založeném nejen na prožívaných zkušenostech s mateřstvím jakožto sociální institucí ... ale

---

²³ Douglas Jerrold, citován v Kathleen Tillotson, *Romány čtyřicátých let devatenáctého století (Novels of the Eighteen-Forties)*, London, 1961), str.39 n. Pro Jamese Joyce byla tvůrkyně ženského rodu, literární tvoření si představoval jako těhotenství; viz Richard Ellmann, *James Joyce: životopis (James Joyce: A Biography)*, London, 1959), str. 306-08.

²⁴ Carolyn Burke, „Zpráva z Paříže: psaní žen a ženské hnutí“ („Report from Paris: Women's Writing and the Women's Movement“), *Signs* 3 (Summer 1978): 851.

²⁵ Rich, *Zrozeny z ženy: mateřství jako prožitek a jako instituce (Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution)*, New York, 1977), str.62. Biofeministická kritika se projevuje také v jiných oborech: např. výtvarné kritičky jako jsou Judy Chicago a Lucy Lippard vyjádřily názor, že umělkyně mají nutkání používat uterinní a vaginální ikonografii ohniska umístěného do středu, zvlněných linií a taktálních nebo senzuálních forem. Viz Lippard, *Ze středu: feministické stati o ženském umění (From the Center: Feminist Essays on Women's Art)*, New York, 1976).

²⁶ Viz Alicia Ostriker, „Řeč těla: tělesná obraznost v poezii žen“ („Body Language: Imagery of the Body in Women's Poetry“) in *The State of the Language*, ed. Leonard Michaels a Christopher Ricks (Berkeley, 1980), str. 247-63, a Terence Diggory, „Obrněné ženy, nazí muži: Dickinson, Whitman a jejich následovnice“ („Armoured Women, Naked Men: Dickinson, Whitman, and Their Successors“), in *Shakespeare's Sisters: Feminist Essays on Women Poets*, ed. Gilbert a Gubar (Bloomington, Ind., 1979), str.135-50.

také na biologické síle promlouvající skrze nás.²⁷ Taková kritika se stává vzdorovitě zranitelnou, prakticky obnažuje své hrdlo ostrí, neboť naše profesionální tabu proti sebeodhalování jsou velmi silná. Nicméně, když se zdaří, získává moc a váženost uměleckého díla. Její existence je implicitní výtkou kritičkám, které podle Rich stále píší „odněkud z vnějšku svých ženských těl.“ Ve srovnání s touto volně tryskající konfesní kritikou působí přísně ukázněná olympská inteligence textů jako *Svedení a zrada (Seduction and Betrayal)* od Elizabeth Hardwick či *Nemoc jako metafora (Illness as Metaphor)* od Susan Sontag až suše a nuceně.

Nicméně, ve své posedlosti „tělesným základem naší inteligence“ se může feministická biokritika stát také krutě preskriptivní. V jistém smyslu se vystavování krvavých ran stává iniciačním rituálem zcela odděleným od kritického vhledu. A jak poznamenávají editorky časopisu *Questions féministes*, „je ... nebezpečné položit tělo do středu hledání ženské identity. ... Témata jinakosti a Těla splynou, neboť nejviditelnějším rozdílem mezi muži a ženami, a jediným, o kterém víme, že je trvalý ... je právě rozdílnost tělesná. Tento rozdíl se používá jako záminka k ‚ospravedlnění‘ úplné moci jednoho pohlaví nad druhým“ (přel. Yvonne Rochette-Ozzello, *NFF*, str.218). Studium biologické obraznosti v psaní žen je užitečné a důležité, pokud chápeme, že se na něm podílí i jiné faktory než anatomie. Představy o těle jsou zásadní pro pochopení toho, jak ženy chápou a pocítují svou situaci ve společnosti; nemůže ale existovat žádný tělesný výraz, které není také zprostředkován lingvistickými, sociálními a literárními strukturami. Odlišnost ženských literárních postupů musíme tedy hledat (slovy Miller) v „korpuse jejího psaní a ne v psaní její korporeality“.²⁸

4. Psaní žen a ženský jazyk

Ženy říkají, že jazyk, kterým mluvíš, otravuje tvou *glottis* jazyk patro rty: Říkají, že jazyk, kterým mluvíš, je ze slov, která tě zabíjí. Říkají, že jazyk, kterým mluvíš, je ze znaků, které po pravdě řečeno označují, co si muži přivlastnili.

Monique Wittig, *Les Guérillères*

Lingvistické a textové teorie psaní žen se táží, zda muži a ženy používají jazyk odlišně; zdali se rozdíly pohlaví v používání jazyka dají teoreticky postihnout z hlediska biologie, socializace či kultury; zda ženy mohou vytvářet nové vlastní jazyky; a zdali jsou mluva, čtení a psaní *genderově* poznamenány. Americké, francouzské i britské feministické kritičky zaměřily pozornost k filosofickým, lingvistickým a praktickým problémům užití jazyka ženami a debata o jazyce je jednou z nejvíce vzrušujících oblastí gynokritiky. Básnířky a spisovatelky zaútočily na to, co Rich nazývá „jazyk utiskovatele“, jazyk, který někdy kritizují jako sexistický, někdy jako abstraktní. Ale problém zdaleka přesahuje reformistické snahy o očistu jazyka od sexistických aspektů. Jak vysvětluje Nelly Furman, „jazyk je prostředkem, skrze nějž definujeme a kategorizujeme oblasti odlišnosti a podobnosti, a ty nám zase umožňují pochopit svět kolem nás. V americké angličtině převládají mužsky orientované kategorizace a jemně utváří naše chápání a pocítování reality; proto se pozornost čím dál více zaměřuje na opresivní aspekty pro ženy zákonitě obsažené v jazykovém systému

²⁷ Rachel Blau DuPlessis, „Přepírání krve“ („Washing Blood“), *Feminist Studies* 4 (June 1978): 10. Celé číslo je důležitým dokumentem feministické kritiky.

²⁸ Miller, „Ženská autobiografie ve Francii: o dialektiku ztotožnění“ („Women's Autobiography in France: For a Dialectics of Identification“), in *Women and Language in Literature and Society*, ed. Sally McConnell-Ginet, Ruth Borker a Nelly Furman (New York, 1980), str.271.

konstruovaném muži.²⁹ Podle Carolyn Burke je jazykový systém středem zájmu francouzské feministické teorie:

Ústředním problémem řady ženských textů ve Francii je v poslední době hledání a používání vhodného ženského jazyka. Je potřeba začít od jazyka: *prise de conscience* (uchopení vědomí) musí být následováno *prise de la parole* (uchopením řeči) ... Z tohoto hlediska už jsou samotné formy dominantního způsobu diskursu zatíženy známkami dominantní maskulinní ideologie. A tak, pokud už žena psaním nebo promluvou prosadí svou existenci, je nucena mluvit jakýmsi cizím jazykem; jazykem, ve kterém se sama může cítit nepohodlně.³⁰

Mnohé francouzské feministky zastávají pozici revolučního lingvismu, orálního odtržení se od diktátorství patriarchální mluvy. Annie Leclerc v *Ženské mluvě (Parole de femme)* vyzývá ženy, aby „vynalezly jazyk, který nebude utiskovat, jazyk, ze kterého se neoněmí, ale který rozváže jazyk“ (přel. Courtivron, *NFF*, str. 179). Chantal Chawaf v eseji „Lingvistické tělo“ („La chair linguistique“), spojuje biofeminismus a lingvismus v tom smyslu, že ženský jazyk a ryze ženský způsob psaní najdou slovní vyjádření těla:

Abychom opět spojily knihu s tělem a slastí, musíme odintelektualizovat psaní. ... A tento jazyk, jak se bude vyvíjet, nebude degenerovat ani vysychat, neklesne zpět k bezmasému akademismu, ke stereotypním a servilním diskursům, které odmítáme. ... Ženský jazyk musí od přirozenosti působit na život vášnivě, vědecky, poeticky, politicky, aby jej učinil nezranitelným. (Přel. Rochette-Ozzello, *NFF*, str. 177-78).

Ale badatelky, které chtějí takový ženský jazyk, který by *byl* intelektuální a teoretický, který pracuje *uvnitř* akademie, musí čelit něčemu, co vypadá jako nepřekonatelný paradox, jak si stěžuje Xavière Gauthier: „Dokud budou ženy mlčet, budou vně historického procesu. Když ale začnou mluvit a psát *jako muži*, vstoupí do historie podmaněné a odcizené; je to historie, kterou by, logicky řečeno, jejich řeč měla narušovat“ (přel. Marilyn A. August, *NFF*, str. 162-63). Co potřebujeme, jak navrhuje Mary Jacobus, je psaní žen, které bude pracovat v rámci „mužského“ diskursu, ale „bude přitom neustále usilovat o jeho dekonstrukci: psát to, co nelze napsat“, a podle Shoshany Felman, „výzva, před kterou dnes žena stojí, není nic menšího než ‚znovu vynalézt‘ jazyk, ... mluvit nejen na pozadí, ale také vně zrcadlové (*specular*) *falocentrické* struktury, vybudovat diskurs, jehož status se již nebude odvozovat od faloklamu (*phallacy*) maskulinního významu.“³¹

Co nám, kromě rétoriky, může lingvistický, historický a antropologický výzkum říci o vyhlídkách ženského jazyka? Tak zaprvé, koncept ženského jazyka nepřišel na svět s feministickou kritikou; je velice starý a často se objevuje ve folkloru a mýtech. V takových

²⁹ Furman, „Studie žen a jazyka: komentář k vol.3, No.3“ („The Study of Women and Language: Comment on Vol. 3, No. 3“), *Signs* 4 (Autumn 1978): 182.

³⁰ Burke, „Zpráva z Paříže“, str.844.

³¹ Jacobus, „Rozdílný pohled“ („The Difference of View“), in *Women's Writing and Writing about Women*, str. 12-13. Shoshana Felman, „Ženy a šílenství: faloklam kritiky“ („Women and Madness: The Critical Phallacy“), *Diacritics* 5 (Winter 1975): 10.

Pozn. editorky: Slovní hříčka v citátu z Felman čerpá z terminologie zavedené francouzskou feministickou filozofkou Luce Irigaray v její v tehdejší době ještě v angloamerické jazykové oblasti téměř neznámé dizertaci *Spekulum druhéljiné ženy (Speculum de l'autre femme)*, Paris: Éditions de Minuit, 1974, anglický překlad vyšel v roce 1985 pod názvem *Speculum of the Other Woman*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, přel. Gillian C. Gill). „Spekulum“/gynekologické zrcadlo používá gynekolog k nahlížení do (odrazu) ženy; v přeneseném smyslu tato představa u Irigaray asociuje se zpředmětností ženy i jejím zkresleným „odrazem“ v jazyce vycházejícím z mužského *logos*, tedy z „falocentrického“ diskursu (termín odvozený od Derridova pojmu „logocentrismus“). Významy zachycené v takovém jazyce jsou tedy zkresleným odrazem, jsou klamem (angl. *fallacy*), poznamenaným mocí *phallu*; odtud hravý novotvar Felman „*phallacy*“, který jsem přeložila jako „faloklam“.

mýtech je esencí ženského jazyka jeho tajemnost; ve skutečnosti jde o popis mužské představy o záhadné podstatě ženského. Například Herodotos uvádí, že Amazonky byly schopné lingvistky, které jednoduše zvládaly jazyky svých mužských protivníků, přičemž muži se ženskému jazyku nikdy nemohli naučit. V *Bílé bohyni (The White Goddess)* Robert Graves romanticky dokazuje, že ženský jazyk existoval v matriarchálním stádiu prehistorie; po velké bitvě mezi pohlavími byl matriarchát svržen a ženský jazyk odešel do ilegality, kde přežil v podobě tajemných eleusinských a korintských kultů a čarodějnických sabatů v západní Evropě. Cestovatelé a misionáři v sedmnáctém a osmnáctém století přinášeli zprávy o „ženských jazycích“ u amerických Indiánů, Afričanů a Asiatů (rozdíly v jazykových strukturách, o kterých podávali zprávy, byly obvykle povrchní). Máme k dispozici jisté etnografické doklady, že v určitých kulturách si ženy vyvinuly soukromou formu komunikace danou potřebou odolávat mlčení, které na ně bylo uvaleno ve veřejném životě. Například v extatických náboženstvích ženy mnohem častěji než muži ve stavu vytržení mluví jazyky, fenomén přisuzovaný antropology jejich relativní neartikulovatelnosti ve formálním náboženském diskursu. Ale takové ritualizované a nesrozumitelné ženské „jazyky“ jsou sotva důvodem k radosti; čarodějnice byly upalovány právě pro podezření z esoterické znalosti a posedlé řeči.³²

Z politického hlediska najdeme zajímavé paralely mezi feministickým problémem ženského jazyka a stále znovu se vyskytující „jazykové otázce“ v obecných dějinách dekolonizace. Po revoluci se nový stát musí rozhodnout, který jazyk zvolí za úřední: jazyk, který je „psychologicky blízký“, který dodává „takovou sílu, kterou umožňuje užívání rodného jazyka“; či jazyk, který „je prostředníkem k širšímu společenství moderní kultury“, společenství, k jehož myšlenkovým hnutím umožňují přístup pouze „cizí“ jazyky.³³ Problematika jazyka se ve feministické kritice objevuje v určitém slova smyslu po naší revoluci a odhaluje napětí v ženském hnutí mezi těmi, kdo chtějí zůstat mimo akademický establishment a instituce kritiky, a těmi, kdo do nich chtějí vstoupit, ba dokonce je dobývat.

Obhajoba ženského jazyka je tak politickým gestem, které má také obrovskou emocionální sílu. I přes svůj sjednocující apel je však koncept ženského jazyka prošpikován obtížemi. Narozdíl od welštiny, bretanštiny, svahilštiny či amharštiny, to jest jazyků minoritních či kolonizovaných skupin, neexistuje žádný mateřský jazyk, žádný *genderlekt* mluvený ženskou částí společnosti, který by se významně lišil od dominantního jazyka. Anglické a americké lingvistky a lingvisté se shodují na tom, že „neexistuje naprosto žádný důkaz, který by dokazoval, že pohlaví jsou předem naprogramována k vytváření strukturně odlišných lingvistických systémů.“ Mimoto, většina již identifikovaných specifických odlišností v mužské a ženské mluvě, intonaci a užití jazyka se nedá vysvětlit pomocí „dvou oddělených pohlavně—specifických jazyků“, ale je třeba o nich uvažovat ve smyslu stylů, strategií a kontextů lingvistického vystoupení.³⁴ Pokusy o kvantitativní analýzu jazyka v textech produkovaných muži a ženami, jako je například počítačová studie současné beletrie *Jak ženy píší (The Way Women Write, 1977)*, kterou provedla Mary Hiatt, jsou snadno napadnutelné, že berou slova odděleně od jejich významu a účelu. Na vyšším stupni mají analýzy, které hledají „ženský styl“ v opakování stylistických prostředků, vzorců obraznosti a syntaxu v psaní žen,

³² K ženskému jazyku viz Sarah B. Pomeroy, *Bohyně, prostitutky, manželky a otrokyně: ženy ve starověku (Goddesses, Whores, Wives, and Slaves: Women in Classical Antiquity, New York, 1976)* str. 24; McConnell-Ginet, „Lingvistika a výzva feminismu“ („Linguistics and the Feminist Challenge“), in *Women and Language*, str. 14; a Ioan M. Lewis, *Extatické náboženství (Ecstatic Religion, 1971)*, cit. in Shirley Ardener, ed. *Perceiving Women* (New York, 1977), str. 50.

³³ Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures* (New York, 1973), str. 241-42. Česky Clifford Geertz, *Interpretace kultur: vybrané eseje* (Praha: Sociologické nakladatelství, 2000), přeložili Hana Červinková, Václav Hubinger a Hedvika Humlíčková; citáty z českého vydání str. 270-71 — pozn. editorky.

³⁴ McConnell-Ginet, „Linguistics and the Feminist Challenge“, str. 13, 16.

tendenci zaměňovat formy plynoucí z přirozených hnutí mysli s mnohočetně-předurčenými výsledky literárních voleb. Jazyk a styl nejsou nikdy syrové a instinktivní, ale vždy jsou produkty nespočetných faktorů; žánru, tradice, paměti a kontextu.

Feministické kritice podle mne přísluší úkol soustředit se na přístup žen k jazyku, na dostupný lexikální rozsah, ze kterého mohou vybírat slova, na ideologické a kulturní determinanty vyjádřování. Problémem není, že by jazyk nedostačoval k vyjádření ženského vědomí, ale že ženám byl odepřen přístup k úplným zdrojům jazyka a že jsou nuceny k mlčení, eufemismům či vyhýbavé řeči. V sérii konceptů k přednášce o psaní žen (konceptů, které zahodila nebo potlačila) Woolf protestovala proti cenzuře, která ženám odřízla přístup k jazyku. Při srovnání sebe sama s Joyce, si Woolf povšimla rozdílů mezi jejich verbálními teritorii: „Muže dnes šokuje, když žena (stejně jako Joyce), vyjádří, co cítí. Ale literatura, která neustále stahuje rolety, není literaturou. Vše, co máme, by mělo být vyjádřeno—mysl a tělo—neuvěřitelně těžký a nebezpečný proces.“³⁵

„Vše, co máme, mělo by být vyjádřeno—mysl a tělo.“ Spíše než toužit po omezení ženského lingvistického rozsahu, musíme usilovat o jeho otevření a rozšíření. Mezery v diskursu, prázdná místa a zámlky nejsou prostory, kde se ženské vědomí projevuje, ale jsou to rolety „jazykového vězení“. Ženská literatura stále ještě straší duchové potlačeného jazyka a dokud je nevyženeme, neměl by to být jazyk, na čem založíme naši teorii odlišnosti.

5. Psaní žen a ženská psýcha

Psychoanalyticky orientovaná feministická kritika připisuje odlišnost psaní žen autorčině psýše a vztahu genderu k tvůrčímu procesu. Zahrnuje biologický i lingvistický model genderové odlišnosti k vytvoření teorie o ženské psýše či ženském „já“, které formuje tělo, jazykový vývoj a socializace k pohlavně určeným rolím. Také zde je potřeba překonat mnoho překážek; freudovský model vyžaduje neustálé upravování, aby se z něj stal model gynocentrický. V jednom groteskním raném příkladu freudovského redukcionismu Theodor Reik přišel s vysvětlením, že ženy mají při psaní méně bloků než muži, jelikož jejich těla jsou uzpůsobena ke snadnějšímu uvolňování: „Psaní, jak nám řekl Freud na konci svého života, je spojeno s močením, které je fyziologicky snadnější pro ženy—mají širší močový měchýř.“³⁶ Nicméně, obecně se psychoanalytická kritika nezaměřuje na kapacitu močového měchýře (že by toto byl orgán, z něhož ženy produkují texty?), ale na absenci falu. Závist penisu, kastráčnický komplex a oidipická fáze se staly freudovskými souřadnicemi k definování vztahu žen k jazyku, fantazii a kultuře. V současnosti francouzská psychoanalytická škola orientovaná na Lacana rozšířila pojem kastrace na úplnou metaforu k podchycení literárního a lingvistického znevýhodnění žen. Lacan předkládá teorii, podle níž k osvojení jazyka a vstupu do jeho symbolického řádu dochází v oidipické fázi, kdy dítě přijme svou genderovou identitu. Toto stádium vyžaduje přijetí falu jako privilegovaného označování významu a následného ženského vymístění, jak vysvětluje Cora Kaplan:

Falus jakožto označovatel má ústřední a zásadní pozici v jazyce, neboť jestliže jazyk ztělesňuje patriarchální zákon kultury, pak jeho základní významy odkazují k opakujícímu se procesu, jímž se nabývá pohlavní odlišnost a subjektivita ... A tak je přístup holčičky k Symboličnu, tj. k jazyku a jeho zákonům, vždy negativní a / nebo

³⁵ Woolf, „Řeč, rukopisné poznámky“ („Speech, Manuscript Notes“), *The Pargiters*, ed. Mitchell A. Leaska (London, 1978), str. 164.

³⁶ Citováno v Erika Freeman, *Vhledy: konverzace s Theodorem Reikem (Insights: Conversations with Theodor Reik*, Englewood Cliffs, N.J., 1971), str. 166. Reik pokračuje, „Ale psaní vzal čert! Největším posláním ženy je přivést dítě na svět.“

zprostředkovaný intrasubjektivním vztahem ke třetímu termínu—neboť je charakterizován ztotožněním se s chyběním/nedostatkem.³⁷

V psychoanalytickém smyslu se pojem „nedostatek/chybění“ (*lack*) tradičně spojuje s ženskostí, přestože lac(k)anovští kritici mohou dnes vyvozovat svá stanoviska lingvisticky. Řada feministických kritiček je přesvědčena, že psychoanalýza by se mohla stát mocným nástrojem literární kritiky a v poslední době jsme zaznamenali obnovený zájem o Freudovu teorii. Ale feministická kritika založená na freudovské a post-freudovské psychoanalýze se musí neustále vyrovnávat s problémem ženské nevýhody a chybění. Gilbert a Gubar se v *Bláznivce v podkroví* obrací k Haroldu Bloomovi a pokouší se o feministické přezkoumání jeho oidipovského modelu literární historie coby konfliktu mezi otci a syny, přičemž přijímají základní psychoanalytickou definici umělkyní jako vymístěných, vyděděných a vyloučených. Podle jejich názoru spočívá povaha a „odlišnost“ psaní žen v jeho problematickém či dokonce trýznivém vztahu k ženské identitě; spisovatelka pocituje svůj vlastní gender jako „bolestnou překážku či dokonce vysilující nedostatečnost“. Spisovatelka devatenáctého století vepsala svou vlastní nemoc, šílenství, anorexii, agorofóbiu a paralýzu do svých textů; a přestože se Gilbert a Gubar zabývají pouze devatenáctým stoletím, jejich náznaky a citáty svým rozsahem poukazují k obecnější tezi:

A tak osamocenost umělkyně a její pocity odcizení od mužských předchůdců spolu s potřebou sesterských předchůdkyň a následovnic, její naléhavý pocit potřeby ženského obecnstva společně s obavami z antagonismu čtenářů-mužů, její kulturně podmíněná ostýchavost před sebedramatizací, její hrůza z patriarchální autority umění, její obavy z nepatřičnosti ženské invence—všechny tyto fenomény „změněcenostňování“ poznamenávají úsilí spisovatelky o umělecké sebeurčení a odlišují její snahy o sebeutváření od snah jejího mužského protějšku. (*Bláznivka*, str. 50)

Ve „Zvýraznění autorka“ Miller přistupuje k problému negativity v psychoanalytické kritice odlišně. Její strategií je rozšířit Freudův pohled na ženskou tvořivost a ukázat, jak je často kritika textů psaných ženami nespravedlivá, protože je založena na freudovských očekáváních. Freud ve své eseji „Vztah básníka k dennímu snění“ („The Relation of the Poet to Daydreaming“, 1908) tvrdí, že neuspokojené sny a tužby žen jsou především erotické; a právě tyto tužby utvářejí zápletky ženské beletrie.³⁸ Naproti tomu, převažující fantazie v mužských zápletkách jsou egoistické, vyjadřující ambice i erotické. Miller ukazuje, jak byla ženským zápletkám přiznána či odmítnuta hodnověrnost podle souladu s tímto falocentrickým modelem, a že gynocentrické čtení odhaluje potlačené egoisticko/ambiciózní fantazie v ženské literární tvorbě stejně jako v mužské. Ženské romány, které jsou hlavně postavené na fantaziích o romantické lásce, patří do kategorie, kterou George Eliot i jiné seriózní spisovatelky opovrhovaly a nazývaly je „hloupými romány“; menší počet ženských románů vpisujících fantazii o moci si představuje svět pro ženy mimo lásku, svět, který nicméně kvůli sociálním omezením není možný.

Objevila se také zajímavá feministická literární kritika založená na alternativních možnostech k freudovské psychoanalytické teorii: jungovská historie ženských archetypů od Annis Pratt, laingovská studie rozštěpeného já v ženské beletrii od Barbary Rigney a eriksonovská analýza

---

³⁷ Cora Kaplan, „Jazyk a gender“ („Language and Gender“, nepublikovaný text, University of Sussex, 1977, str.3).

³⁸ Český Sigmund Freud, „Básník a vytváření fantazií“, *Spisy z let 1906-1909*, Sebrané spisy Sigmunda Freuda, sv. 7., (Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1999), přel. Miloš Kopal a Ota Friedmann, str. 167-77. Poprvé vyšlo německy: Sigmund Freud, „Der Dichter und das Phantasieren“, *Neue Revue*, Bd. 1, Berlin, 1908, str. 716-24. (Pozn. editorky.)

vnitřního prostoru v literárních dílech žen devatenáctého století od Ann Douglass.³⁹ V několika posledních letech pak kritičky přemýšlejí o možnostech nové feministické psychoanalýzy, která nepřezkoumává Freuda, ale namísto toho zdůrazňuje vývoj a konstrukci genderových identit.

Nejpozoruhodnější a nejslibnější nová práce ve feministické psychoanalýze zkoumá předoidipickou fázi a proces psychosexuální diferenciaci. Práce Nancy Chodorow *Reprodukce mateřského opatrovnictví: psychologie a sociologie genderu* (*The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*, 1978) měla obrovský vliv na ženská studia. Chodorow přezkoumává tradiční psychoanalytické koncepty diferenciaci, procesu, při kterém dítě začíná vnímat své vlastní „já“ jako oddělené a budovat si hranice ega a těla. Jelikož diferenciaci probíhá ve vztahu k matce (primární opatrovatelce), postoj k matce „se projeví v nejranějším stádiu diferenciaci já“; „matka, která je žena, se stane a zůstane pro děti obou pohlaví tou druhou či objektem.“⁴⁰ Dítě si vybuduje podstatu genderové identity současně s procesem diferenciaci, ale tento proces není totožný u dívek a chlapců. Chlapec se musí učit své genderové identitě negativně, jako ne-ženské, a tato odlišnost vyžaduje neustálé posilování. Naopak, podstata dívčí genderové identity je pozitivní a založena na stejnosti, souvislosti a ztotožnění se s matkou. Potíže žen s ženskou identitou nastávají po oidipické fázi, ve které mužská moc a kulturní hegemonie dodávají pohlavním odlišnostem přeměněnou hodnotu. Práce Nancy Chodorow naznačuje, že sdílené rodičovství, zapojení mužů jako primárních opatrovatelů dětí, bude mít důležitý vliv na naše pocítování pohlavní odlišnosti, genderové identity a sexuálních preferencí.

Ale jaký má význam feministická psychoanalýza pro literární kritiku? Jedním tematickým přesahem je zájem kritiky o konfiguraci matka—dcera jako zdroj ženské tvořivosti.⁴¹ V odvážném výzkumu ženského přátelství v současných ženských románech Elizabeth Abel používá teorii Chodorow k tomu, aby ukázala, jak jsou nejen vztahy ženských postav, ale i vztahy spisovatelek navzájem, určovány psychodynamikou formování ženského vztahu (*female bonding*). Elizabeth Abel také konfrontuje Bloomovo paradigma literární historie, ale narozdíl od Gilbert a Gubar vidí „triadický ženský vzorec“, ve kterém oidipovský vztah k mužské tradici vyvažuje předoidipovský vztah spisovatelky k ženské tradici. „Jelikož se dynamika ženského přátelství liší od mužské,“ uzavírá Abel, „je dynamika ženských literárních vlivů taktéž odlišná a zasluhuje si teorii o vlivu, která bude naladěná na ženskou psychologii a ženské dvojité postavení v literární historii.“⁴²

Podobně jako Gilbert, Gubar a Miller, i Abel posuzuje dohromady texty psané ženami v různých národních literaturách, aby zdůraznila „trvalý výskyt určité emoční dynamiky zobrazované v různorodých kulturních situacích“. A přece upřednostňování genderu implikuje nejen trvalost, ale i neproměnitelnost těchto dynamik. Přestože psychoanalyticky

---

³⁹ Viz Annis Pratt, „Nová feministická kritika“ („The New Feminist Criticisms“), in *Beyond Intellectual Sexism*, ed. Joan I. Roberts (New York, 1976); Barbara Rigney, *Šílenství a sexuální politika* (*Madness and Sexual Politics*, Athens, Ohio, 1979) a Ann Douglas, „Paní Sigourney a citovost vnitřního prostoru“ („Mrs. Sigourney and the Sensibility of the Inner Space“, *New England Quarterly* 45 (June 1972): 163-81.

⁴⁰ Nancy Chodorow, „Gender, vztah a odlišnost v psychoanalytické perspektivě“ („Gender, Relation, and Difference in Psychoanalytic Perspective“), in *Future of Difference*, str.11. Viz také Chodorow et al., „O reprodukci mateřského opatrovnictví: metodologická debata“ („On *The Reproduction of Mothering: A Methodological Debate*“), *Signs* 6 (Spring 1981): 482-514.

⁴¹ Viz např. *Ztracená tradice: matky a dcery v literatuře* (*The Lost Tradition: Mothers and Daughters in Literature*), ed. Cathy M. Davison a E. M. Broner (New York, 1980); tato práce se více zabývá mýty a obrazy matrilinarity než předefinováním ženské identity.

⁴² Elizabeth Abel, „V(y)nořující se identity: dynamika ženského přátelství v současné beletrii psané ženami“ („(E)Merging Identities: The Dynamics of Female Friendship in Contemporary Fiction by Women“), *Signs* 6 (Spring 1981): 434.

založené modely feministické kritiky nám dnes mohou nabídnout pozoruhodná a přesvědčivá čtení jednotlivých textů a mohou zvýraznit výjimečné podobnosti v ženské literární tvorbě za různých kulturních okolností, nemohou vysvětlit historickou změnu, etnickou odlišnost či formační sílu generických a ekonomických faktorů. Abychom se mohly zabývat těmito otázkami, musíme se od psychoanalýzy posunout dále k mnohem pružnějšímu a obsažnějšímu modelu psaní žen, který ho maximálně umísťuje do kulturního kontextu.

6. Psaní žen a ženská kultura

Považuji psaní žen za specifickou kategorii, ne z biologických důvodů, ale proto, že je v jistém smyslu literaturou kolonizovaných.

Christiane Rochefort, „Privilegium vědomí“ („The Privilege of the Consciousness“)

Domnívám se, že teorie založená na modelu ženské kultury, poskytne úplnější a uspokojivější způsob diskuse o specifičnosti a odlišnosti psaní žen, nežli teorie založené na biologii, lingvistice či psychoanalýze. Teorie kultury vlastně v sobě zahrnuje i myšlenky o ženském těle, jazyce a psýše, ale interpretuje je ve vztahu k sociálním kontextům, ve kterých se objevují. Způsoby, jak ženy pojmají svá těla a své sexuální a reprodukční funkce, jsou spleť propojeny s jejich kulturními prostředími. Ženská psýcha se dá studovat jako produkt či konstrukce kulturních sil. Jazyk se také navrácí na scénu, když se budeme zabývat sociálními rozměry a určeními jeho používání, utvářením lingvistického chování kulturními ideály. Kulturní teorie uznává, že existují důležité rozdíly mezi ženami jako spisovatelkami: třída, etnický původ, národnost a historie jsou stejně významnými literárními determinantami jako gender. Nicméně, ženská kultura tváří kolektivní zkušenost v rámci kulturního celku; zkušenost, která vzájemně propojuje spisovatelky napříč časem a prostorem. A právě důrazem na pojící sílu ženské kultury se tento přístup odlišuje od marxistických teorií kulturní hegemonie.

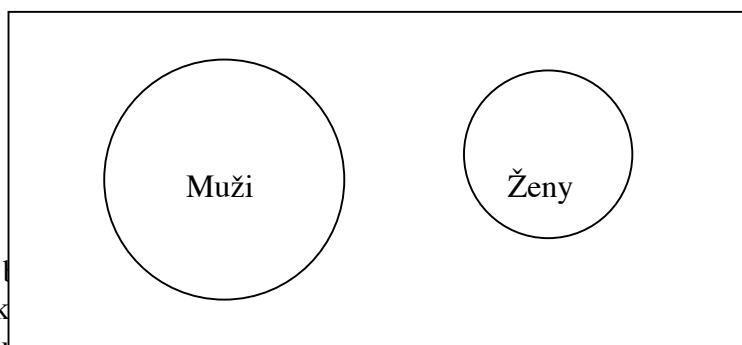
Hypotézy o ženské kultuře rozvinuli v posledním desetiletí hlavně antropoložky, socioložky a sociální historičky ve snaze vymanit se z maskulinních systémů, hierarchií a hodnot, a propracovat se k primární a sebedefinované povaze ženské kulturní zkušenosti. Na poli historie žen je koncept ženské kultury stále kontroverzní, když zde panuje určitá shoda ohledně její významnosti jakožto teoretické formulaci. Gerda Lerner vysvětluje důležitost zkoumání ženské zkušenosti v jejím vlastním rámci:

Ženy jsou dějinami opomenuty ne z důvodů zlovolných konspirací mužů obecně či mužů-historiků zvláště, ale protože jsme na dějiny vždy nahlíželi v mužsky orientovaném rámci. Zapomněli jsme na ženy a jejich aktivity, protože jsme historii kladli otázky, které nejsou pro ženy patřičné. Abychom to napravili a osvětlili oblasti historického temna, musíme se na určitou dobu zaměřit na *žensky orientované* dotazování, kdy budeme brát v úvahu možnost existence ženské kultury *v rámci* obecné kultury sdílené muži i ženami. Historie musí zpravovat o ženské zkušenosti v běhu dob a měla by zahrnovat vývoj feministického vědomí jako nezbytné stránky ženské minulosti. To je hlavním úkolem historie žen. Vznáší to ústřední otázku, a sice: jak by historie vypadala, kdybychom na ni pohlíželi očima žen a uspořádávali ji podle jimi určených hodnot?⁴³

---

⁴³ Gerda Lerner, „Výzva historie žen“ („The Challenge of Women’s History“), *Většina nachází svou minulost* (*The Majority Finds Its Past*, New York, 1981); další odkazy k této knize, zkráceně *VNM*, následují v textu v závorce.

Při snahách o definici ženské kultury historičky rozlišují mezi rolemi, aktivitami, preferencemi a chováním stanoveným a považovaným za příslušné ženám a těmi aktivitami, chováním a funkcemi, které ve skutečnosti vyplynuly z ženských životů. V pozdním osmnáctém a devatenáctém století vyjadřoval pojem „ženská sféra“ viktoriánskou a jacksonovskou vizi oddělených rolí mužů a žen, které se vzájemně nepřekrývaly nebo jenom málo, kdy podřízená role byla přidělena ženám. Kdybychom to měly znázornit pomocí diagramu, viktoriánský model by vypadal následovně:

Ženská sféra
přijaly za svá
pravidla americk

o přijaly za svá
pravidla americk

nicméně redefinovaly ženské „aktivty a zaměry z úmlu pomědu vyenažujícího od ženy ... Toto pojetí implikuje prosazování rovnosti a povědomí o sesterství, o komunalitě žen“. Ženská kultura odkazuje k „na široké základně založené komunalitě hodnot, institucí, vztahů a metod komunikace“, která sjednocovala ženskou zkušenost devatenáctého století; kultura, která se nicméně vyznačuje značnou variantností podle třídy a etnické skupiny (VNM, str. 52, 54).

Některé feministické historičky přijaly model oddělených sfér a považují pohyb od ženské sféry k ženské kultuře a k aktivismu za ženská práva za návazná stádia evolučního politického procesu. Jiné se kloní k perspektivě mnohem složitějšího a neustálého vyjednávání mezi ženskou a obecnou kulturou. Jak Gerda Lerner podotýká:

Je důležité si uvědomit, že „ženská kultura“ není subkulturou, a ani bychom na ni neměly takto pohlížet. Těžko totiž může většina žít v subkulturě ... Ženy prožívají svou sociální existenci uvnitř obecné kultury, a když jsou patriarchálním omezeními či segregací nuceny k oddělenosti (jejímž účelem je vždy podřízení), přeměňují toto omezení v komplementárnost (prosazují důležitost ženské funkce, ba dokonce její „nadřazenost“) a redefinují jej. A tak ženy žijí v dualitě—jako členky obecné kultury, a jako spoluúčastnice ženské kultury. (VNM, str.52)

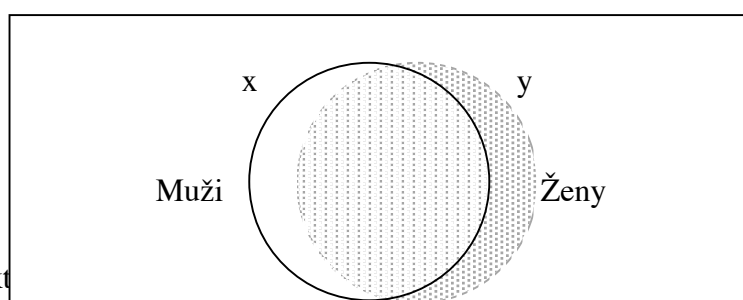
Názory Lerner jsou podobné názorům některých kulturních antropologů. S obzvláště inspirující analýzou ženské kultury přišli oxfordská antropoložka a antropolog, Shirley a Edwin Ardenerovi. Pokusili se o model ženské kultury, který by nebyl historicky omezený, a o navržení terminologie, která by ji charakterizovala. Dvě eseje Edwina Ardenera, „Myšlenky a problém žen“ („Belief and the Problem of Women“, 1972) a „Ještě jednou k ‚problému‘“ („The ‘Problem‘ Revisited“, 1975) nabízí myšlenku, že ženy tvoří *umlcenou skupinu*, hranice jejíž kultury a reality se překrývají, ale nejsou zcela obsaženy v *dominantní (mužské) skupině*. Model ženské kulturní situace je zásadní k pochopení toho, jak ženy vnímá dominantní skupina a jak ony vnímají samy sebe i jiné. Jak historičky, tak antropoložky zdůrazňují neúplnost androcentrických modelů historie a kultury a neadekvátnost takovýchto modelů pro analýzu ženské zkušenosti. V minulosti byla ženská zkušenost, která se nedala vysvětlit pomocí androcentrických modelů, považována za deviantní či jednoduše ignorována. Pozorování z vnějšího zorného úhlu nemohlo být nikdy stejné jako porozumění zevnitř. Ardenerův model se také v mnohém váže k současné feministické literární teorii a má pro ni

důsledky, jelikož koncepty vnímání, mlčení a umlčování zaujímají ústřední místo v diskuzích o ženské účasti na literární kultuře.⁴⁴

Pojmem „umlčená“ Ardener navozuje problém jazyka i moci. Umlčená i dominantní skupina produkuje představy či myšlenky o uspořádání sociální reality na nevědomé rovině, ale dominantní skupiny mají kontrolu nad formami a strukturami, ve kterých lze vědomí vyjádřit. A tak umlčené skupiny musí zprostředkovávat své názory skrze povolené formy dominantních struktur. Řečeno jinými slovy, veškerý jazyk je jazykem dominantního řádu, a ženy, pokud vůbec promlouvají, musí mluvit jeho prostřednictvím. Ardener se ptá, jak v takovém případě, „symbolická váha této jiné masy osob nachází vyjádření?“ Podle jeho názoru nacházejí ženské představy vyjádření v rituálu a umění; vyjádření, která etnograf či etnografka mohou rozluštit, jestliže budou ochotni vynaložit námahu potřebnou k proniknutí za clonu dominantní struktury.⁴⁵

Podívejme se nyní na Ardenerův diagram vztahu dominantní a umlčené skupiny:

Na rozdíl od viktorianské společnosti, kde se kruhy protínají, existuje však i výseč, která je mimo hranice dominantního a tudíž je (podle Ardenerovy terminologie) „divoká“. „Divokou zónu“ („wild zone“) ženské kultury si můžeme představit z hlediska prostoru, zkušenosti či metafyziky. Prostorově označuje oblast, která je doslova územím nikoho, místo zakázané mužům, což koresponduje se zónou X, kam nemají přístup ženy. Zkušenostně zastupuje aspekty ženského životního stylu, které stojí mimo mužský a jsou od něj odlišné; opět tomu odpovídá zóna mužské zkušenosti, která je cizí ženám. Když ale pohlédneme na divokou zónu metafyzicky či z hlediska vědomí, neexistuje k ní žádný korespondující mužský prostor, jelikož veškeré mužské vědomí je uvnitř kruhu dominantní struktury, a tudíž je přístupné jazyku, nebo je jím strukturované. V tomto smyslu patří „divoké“ vždy do imaginárna; z mužského pohledu to jednoduše může být promítnutí nevědomí. Z pohledu kulturní antropologie ženy vědí, jak vypadá mužská výseč, přestože ji nikdy nespátily, protože je předmětem legend (podobně jako divočina, *wilderness*). Muži ale nevědí, co je v divokém (*wild*).

Pro některé feministické kritičky se k divoké zóně či „ženskému prostoru“ musí obracet vpravdě žensky orientovaná kritika, teorie a umění, jejichž sdíleným cílem je umožnit vznik symbolické váhy ženského vědomí, zviditelnit neviditelné, přinutit mlčící promluvit. Francouzské feministické kritičky by chtěly učinit z divoké zóny teoretickou bázi ženské odlišnosti. V jejich textech se divoká zóna stává místem pro revoluční ženský jazyk; jazyk všeho potlačovaného; a pro revoluční psaní žen psané „bílým inkoustem“. Je to Temný Kontinent, ve kterém přebývají směřující se Medúza Cixous a *guérillères* Wittig. Jiné

⁴⁴ Viz např. Tillie Olsen, *Mlčení* (*Silences*, New York, 1978) (česky úryvek v *Aspekt* 1 (1995):24-25, přel. Libora Indruchová—pozn. editorky); Sheila Rowbotham, *Ženské vědomí, mužský svět* (*Woman's Consciousness, Man's World*, Harmondsworth, 1976), str. 31-37; a Marcia Landy, „Mlčící žena: pokus o feministické čtení“ („The Silent Woman: Towards a Feminist Critique“, in *Authority of Experience* (viz pozn. 8 výše), str. 16-27 .

⁴⁵ Edwin Ardener, „Myšlenky a problém žen“ („Belief and the Problem of Women“), in *Perceiving Women* (viz pozn. 31 výše), str. 3.

feministické kritičky mají za to, že skrze dobrovolný vstup do divoké zóny se žena může vypsát ven ze „stísněné komůrky patriarchálního prostoru.“⁴⁶ Obrazy takové pouti dnes již dobře známe z feministických příběhů hledání (*quest fictions*) a z esejí o nich. Autorka/hrdinka, často na cestě vedena jinou ženou, cestuje do „mateřské země“ osvobozené touhy a ženské autenticity; přechod na druhou stranu zrcadla, podobně jako u Alenky v Říši divů, je často symbolem přejezdu.

Mnohé z forem amerického radikálního feminizmu také romanticky prohlašují, že ženy mají blíže k přírodě, k životnímu prostředí, k matriarchálnímu principu, který je zároveň biologický i ekologický. *Gyn/Ecology* od Mary Daly a román *Z hlubin* (*Surfacing*) od Margaret Atwood jsou texty, které vytvářejí tuto feministickou mytologii.⁴⁷ V anglické a americké literatuře si spisovatelky často představovaly amazonské Utopie, města a země umístěné v divoké zóně nebo na jejích hranicích: jemný *Cranford* od Elizabeth Gaskell je pravděpodobně amazonskou utopií, stejně tak *Matčina* (*Herland*) od Charlotte Perkins Gilman či z nedávných příkladů *Vnepřítomnost* (*Whileaway*) od Joanny Russ. Před několika lety se feministické nakladatelství Daughters, Inc. pokusilo vytvořit obchodní verzi amazonské Utopie; jak o tom podala zprávu Lois Gould v *New York Times Magazine* (2. ledna 1977): „Ony věří, že vytvářejí fungující modely pro kritické příští stádium feminizmu: úplná nezávislost na kontrole a vlivu „muži ovládaných“ institucích—zpravodajská média; zdravotní, vzdělávací a zákonodárné systémy; umělecký, divadelní a literární svět; banky.“

Tyto představy o idylické enklávě jsou jevem, který musí feministická kritika v historii ženské literární tvorby rozpoznat a uznat. Ale musíme zároveň pochopit, že žádná literární tvorba či kritika nemůže stát úplně stranou dominantní struktury; žádná publikace není plně nezávislá na ekonomických a politických tlacích muži ovládané společnosti. Koncept ženského textu v divoké zóně je hravou abstrakcí: ve skutečnosti, ke které se jako kritičky musíme obracet, je psaní žen „dvojhlasým diskursem“, který v sobě vždy zahrnuje sociální, literární a kulturní dědictví umlčených i dominantních.⁴⁸

A tak, jelikož většina feministických kritiček jsou také písíci ženy, toto choulostivé dědictví všechny sdílíme; každý krok, který feministická kritika podnikne k definování psaní žen, je také krokem k sebeporozumění; každá úvaha o ženské literární kultuře a ženské literární tradici má význam souběžně pro naše vlastní místo v kritické historii a kritické tradici.

Písíci ženy nejsou tudíž *uvnitř* nebo *vně* mužské tradice; jsou uvnitř dvou tradic zároveň, neboli, metaforou Ellen Moers, „spodní proudy“ proudu hlavního. Když opět užijeme smíšenou metaforu, literární panství žen, jak říká Myra Jehlen, „skýtá ... mnohem proměnlivější představu o vzájemně se ovlivňujících souběžných pozicích, jejímž smyslem není ani tak reprezentace teritoria jako spíše vytýčení jeho hranic. Dokonce si můžeme ženské teritorium představit jako jednu dlouhou hranici a nezávislost pro ženy ne jako vydělenou zemi, ale jako otevřený přístup k moři“. Jak Jehlen dále vysvětluje, průbojná feministická kritika musí zaujmout postavení na této hranici a musí vidět ženskou literární tvorbu v jejím

---

⁴⁶ Mari McCarty, „Přivlastňování ženského prostoru: ‚Mladistvá ratolest‘“ („Possessing Female Space: ‚The Tender Shoot‘“), *Women's Studies* 8 (1981): 368.

⁴⁷ Slovensky Mary Daly, *Gyn/Ekológia*, *Aspekt* 2-3 (1995): 38-45, přeložila Olga Silnická; úryvek a shrnutí kapitol. Český Margaret Atwoodová, *Z hlubin*, 1. vydání (Praha: Argo, 1998), Přel. Zuzana Mayerová. (Pozn. editorky.)

⁴⁸ Susan Lanser a Evelyn Torton Beck, „Proč neexistují žádné velké kritičky? A co to znamená?“ („(Why) Are There No Great Women Critics? And What Difference Does It Make?“) in *The Prism of Sex: Essays in the Sociology of Knowledge*, ed. Beck a Julia A. Sherman (Madison, Wis., 1979), str.86.

měníím se historickém a kulturním vztahu k tomu druhému souboru textů označovaných feministickou kritikou nikoli jen jako literatura, nýbrž jako „mužská literární tvorba.“⁴⁹

Odlišnost psaní žen se tak dá pochopit pouze v rámci těchto složitých a historicky ukotvených kulturních souvislostí. Důležitým aspektem Ardenerova modelu je, že existují i další umlčené skupiny kromě žen; dominantní struktura může vymezit řadu umlčených struktur. Například literární identitu černošské americké básnířky bude spoluutvářet dominantní (mužská bělošská) tradice, umlčená ženská kultura a umlčená černošská kultura. Bude ovlivněna jak sexuální, tak i rasovou politikou v unikátní kombinaci platné pro její případ; zároveň, jak podotýká Barbara Smith, sdílí zkušenost specifickou pro její skupinu: „Černošské autorky utvářejí identifikovatelnou literární tradici ... tematicky, stylisticky, esteticky a konceptuálně. Černošské autorky vykazují společné přístupy k aktu literárního tvoření jakožto přímého výsledku specifické politické, sociální a ekonomické zkušenosti, kterou byly nuceny sdílet.“⁵⁰ A tak prvním úkolem gynocentrické kritiky musí být narýsovat přesné kulturní ložisko ženské literární identity a popsat síly, které protínají autorčino individuální kulturní pole. Gynocentrická kritika bude také situovat spisovatelky s ohledem na proměnné literární kultury, jako jsou způsoby produkce a distribuce, vztahy autorky a posluchačstva, vztah vysokého vůči populárnímu umění a hierarchie žánrů.

Dokud jsou naše koncepce literární periodizace založeny na mužské literární tvorbě, ženská tvorba musí být násilně asimilována do irelevantních souřadnic; diskutujeme o renesanci, která není renesancí pro ženy, o romantismu, v něm ženy hrály jen minimální roli, o modernismu, se kterým se ženy dostávají do konfliktu. Současně byla průběžně probíhající historie ženské literární tvorby potlačována, což zanechalo rozsáhlé a tajemné mezery v záznamech o vývoji žánrů. Gynocentrická už pracuje na tom, aby nám poskytla alternativní perspektivu literární historie. Například Margaret Anne Doody podotýká, že „období mezi smrtí Richardsona a publikací románů Scotta a Austen“, které se „považuje za mrtvé období, nevýrazné prázdné místo“, je ve skutečnosti obdobím, ve kterém spisovatelky pozdního devatenáctého století rozvíjely „paradigma pro ženskou beletrii devatenáctého století—sotva něco menšího než paradigma samotného románu devatenáctého století.“⁵¹ Také se objevila feministická rehabilitace ženské gotiky, mutace populárního žánru kdysi považovaného za okrajový, ale nyní považovaného za součást velké tradice románu.⁵² V americké literatuře nám průkopnická práce, mimo jiné, Ann Douglas, Niny Baym a Jane Tompkins, poskytla nový pohled na moc ženské beletrie feminizovat americkou kulturu devatenáctého století.⁵³ A feministické kritičky nás uvědomily o tom, že Woolf patří také k jiné tradici než k

---

⁴⁹ Myra Jehlen, „Archimédés a paradox feministické kritiky“ („Archimedes and the Paradox of Feminist Criticism“), *Signs* 6 (Autumn 1981): 582.

⁵⁰ Smith, „Černošská feministická kritika“ („Black Feminist Criticism“), str. 32. Viz také Gloria T. Hull, „Afroamerické básnířky: životopisněkritický přehled“ („Afro-American Women Poets: A Bio-Critical Survey“), in *Shakespeare's Sisters*, str. 165-82, a Marks, „Lesbická intertextualita“ („Lesbian Intertextuality“), in *Homosexualities and French Literature*, ed. Marks a Georgie Stambolian (Ithaca, N.Y., 1979).

⁵¹ Margaret Anne Doody, „George Eliot a román osmnáctého století“ („George Eliot and the Eighteenth-Century Novel“), *Nineteenth Century Fiction* 35 (December 1980): 267-68.

⁵² Viz. např. Judith Wilt, *Duchové gotiky: Austen, Eliot a Lawrence (Ghosts of the Gothic: Austen, Eliot, and Lawrence)*, Princeton, N.J., 1980).

⁵³ Viz Douglas, *Feminizace americké kultury (The Feminization of American Culture)*, New York, 1977); Nina Baym, *Ženská beletrie: průvodce romány psaných ženami a o ženách v Americe, 1820-1870 (Woman's Fiction: A Guide to Novels by and about Women in America, 1820-1870)*, Ithaca, N.Y., 1978); a Jane Tompkins, „Sentimentální moc: Chaloupka strýčka Toma a politika literární historie“ („Sentimental Power: Uncle Tom's Cabin and the Politics of Literary History“), *Glyph* 8 (1981): 79-102.

modernismu a že tato tradice se vynořuje v její práci přesně na těch místech, kde kritika až doposud nacházela nejasnosti, úhybky, nepravděpodobnosti a nedokonalosti.⁵⁴

Naše současné teorie literárního vlivu je také třeba prověřit na půdě ženské literární tvorby. Jestliže je mužský text zplozen jeho otcem, jak tvrdí Bloom a Edward Said, pak ženský text je zplozen nejen svou matkou, ale rodiči; musí se vyrovnat s rodičovskými i mateřskými předky a vypořádat se s problémy i výhodami obou dědičských linií. Woolf ve *Vlastním pokoji* říká, že „píšící žena v myšlenkách prochází přes své matky.“⁵⁵ Ale píšící žena nevyhnutelně v myšlenkách prochází i přes své otce; pouze autoři-muži mohou zapomenout či umlčet polovinu svých rodičů. Dominantní skupina se nemusí zabývat umlčenou, pokud se nepotřebuje vymezit vůči „ženské části“ v sobě samé. Potřebujeme tedy jemnější a ohebnější objasnění vlivu nejen k vysvětlení ženské tvorby, ale i k pochopení resistance mužské literární tvorby vůči uznání předchůdkyň.

Musíme nejprve překonat domněnku, že spisovatelky buď imitují své mužské předchůdce nebo je přepracovávají, a že tento jednoduchý dualismus je adekvátní k popisu vlivů na ženský text. I. A. Richards jednou poznamenal, že vliv G. E. Moorea měl velmi negativní dopad na jeho vlastní práci: „Cítím se jako jeho obrácená strana. Tam, kde on má díru, já mám naopak bouli.“⁵⁶ Příliš často se ženské místo v literární tradici převádí do hrubé topografie díry a boule, kdy Milton Byron či Emerson představují vyboulené strašáky na jedné straně a ženská literatura od Aphry Behn po Adrienne Rich měsíční povrch posetý revizionářskými krátery na straně druhé. Jednou z velkých výhod modelu ženské kultury je, že ukazuje, jak může být ženská tradice pozitivním zdrojem síly a solidarity, stejně jako i negativním zdrojem bezmocnosti; může generovat své vlastní zkušenosti a symboly, které nejsou jen obrácenou stranou mužské tradice.

Jak nám může kulturní model psaní žen pomoci při čtení ženského textu? Jedna možnost, na kterou tento model poukazuje je, že ženská beletrie se dá číst jako dvojhlasý diskurs obsahující „dominantní“ i „umlčený“ příběh, čemu Gilbert a Gubar říkají „palimpsest.“ V jiném článku jsem jej popsala jako problém objektu a pole, kdy musíme mít stále v zorném poli dva simultánně oscilující alternativní texty: „Nejčistší forma feministické literární kritiky nám ... předkládá důkladný posun naší vize; požadavek, abychom viděly význam tam, kde dříve bylo prázdné místo. Ortodoxní zápletky ustupuje a jiná, doposud ponořená do anonymity pozadí vyniká v odvážném reliéfu jako otisk place“. Miller také vidí „další text“ v ženské beletrii, „více či méně umlčený, jak ve kterém románu“, ale „vždy přítomen ke čtení.“⁵⁷

⁵⁴ Viz. např. analýza Woolf v Gilbert, „Převleky myslí: transvestismus jako metafora v moderní literatuře“ („Costumes of the Mind: Transvestism as Metaphor in Modern Literature“), *Critical Inquiry* 7 (Winter 1980): 391-417.

⁵⁵ Virginia Woolfová, *Vlastní pokoj* (Praha: Marie Chřibková, 1998), přeložil Martin Pokorný, str. 84. Překlad citátu z tohoto vydání. (Pozn. editorky.)

⁵⁶ I. A. Richards, citován v John Paul Russo, „Studie vlivu: Moore-Richardsovo paradigma“ („A Study in Influence: The Moore-Richards Paradigm“), *Critical Inquiry* 5 (Summer 1979): 687.

⁵⁷ Showalter, „Literární kritika“ („Literary Criticism“), str. 435; Miller, „Zvýraznění autorka“ („Emphasis Added“), str. 47. Abychom uvedli jeden příklad, zatímco *Jane Eyre* (První české vydání pravděpodobně Karolina Curren-Bellová, *Jane Eyre: sirotek Lowoodský*, 4 díly, Praha: Libuše, 1875, přeložila P. M. Chorušická; nověji Charlotte Brontëová, *Jana Eyrová*, 1. vydání, Praha: Mladá fronta, 1954, přeložila Jarmila Fastrová.—pozn. editorky) byla vždy čtena ve vztahu k předpokládanému „dominantnímu“ beletristickému a sociálnímu módu, a tudíž vnímána jako, že má slabiny, feministky umísťují do popředí její umlčené symbolické strategie a zkoumají její věrohodnost a soudržnost v jejím vlastním rámci. Feministické kritičky revidují názory, jaké má například Richard Chase, když popisuje Rochestra jako kastrovaného, z čehož vyvozuje, že Janeina neuróza je závist penisu, a G. Armoura Craiga, který román chápe jako boj o nadřazenost, a naopak vidí Jane jako úplně v pořádku v rámci jejího vlastního systému, to jest, ženské společnosti. Viz Chase, „Bronteovy, aneb Zdomácnění mýtu“ („The Brontës; or Myth Domesticated“), *Jane Eyre* (New York, 1971), str. 462-71; G.

Jinou interpretační strategií pro feministickou kritiku může být kontextuální analýza, kterou kulturní antropolog Clifford Geertz nazývá „zhuštěný popis“. Geertz požaduje popisy, které se snaží pochopit význam kulturních jevů a produktů „třídění[m] významových struktur ... a určení[m] jejich sociálních příčin a významů.“⁵⁸ Skutečně „zhuštěný“ popis psaní žen bude klást důraz na zahrnutí genderu a ženské literární tradice do mnohočetných vrstev, které utváří sílu významu v textu. Musíme však počítat s tím, že žádný popis nemůže být dostatečně zhuštěný, aby zohlednil všechny faktory, které se podílejí na uměleckém díle. Ale mohly bychom se o úplnost snažit, i když je to nedosažitelný ideál.

Pokud tvrdím, že kulturní model psaní žen je velice užitečný pro účely feministické kritiky, nemám v úmyslu nahradit psychoanalýzu kulturní antropologií, jako odpovědí na všechny naše teoretické problémy, či dosadit na trůn Ardenera a Geertze jakožto nové bílé otce namísto Freuda, Lacana či Blooma. Žádná teorie, jakkoli podmanivá, nemůže být náhradou za podrobnou a rozsáhlou znalost ženských textů, která je naším výchozím předmětem. Kulturní antropologie a sociální historie nám možná mohou poskytnout terminologii a diagram ženské kulturní situace. Ale feministická kritika musí tento koncept použít ve vztahu k tomu, co ženy skutečně píšou, ne ve vztahu k teoretickému, politickému, metaforickému či vizionářskému ideálu toho, co by ženy měly psát.

Začala jsem připomínkou, že před několika lety si feministické kritičky myslely, že jsme na pouti do země zaslíbené, kde gender ztratí svou moc a kde všechny texty budou bezpohlavní a rovnoprávné, jako andělé. Ale čím přesněji rozumíme specifičnosti psaní žen, ne jako dočasnému vedlejšímu produktu sexismu, ale jako zásadní a nepřetržitě určující realitě, tím jasněji si uvědomujeme, že jsme špatně pochopily cíl naší cesty. Možná, že nikdy nedojdeme do země zaslíbené; jestli totiž feministické kritičky vidí náš úkol jako studium ženské literární tvorby, uvědomujeme si, že země nám přislíbená není pokojně nediferencovaná univerzalita textů, ale bouřlivá a spleť divočiny odlišnosti samotné.

Armour Craig, „Nepoetický kompromis: o vztahu osobní vize a společenského řádu v anglické beletrii devatenáctého století“ („The Unpoetic Compromise: On the Relation between Private Vision and Social Order in Nineteenth-Century English Fiction“), in *Self and Society*, ed. Mark Schorer (New York, 1956), str. 30-41; Nancy Pell, „Odpor, rebelie a manželství: ekonomika *Jane Eyre*“ („Resistance, Rebellion, and Marriage: The Economics of *Jane Eyre*“), *Nineteenth Century Fiction* 31 (March 1977): 397-420; Helene Moglen, *Charlotte Brontë: počítí já* (*Charlotte Brontë: The Self Conceived*, New York, 1977); Rich, „*Jane Eyre*: pokušení ženy bez matky“ („*Jane Eyre*: The Temptations of a Motherless Woman“), *MS*, October 1973; a Maurianne Adams, „*Jane Eyre*: ženské panství“ („*Jane Eyre*: Woman's Estate“), in *Authority of Experience*, str. 137-59.

⁵⁸ Geertz, *Interpretace kultur*, str. 19.